

Sosyal Bilimlerde Mülkiye Ekolü¹

Sennur ÖZDEMİR

“Mülkiyeliler, kurulmakta olan yeni Türkiye'nin ikbali,şevketisizinaşkla,idealle,vücudunuzumemleketevak fetmenizebağlıdır....(Kendilerimemuriyet) hayatında belki yüksek refahı, zenginliği hiçbir zaman göremeyeceklerdir. Fakat büyük devlet hizmetlerinde yararlılık göstermekle, mamur bir vatan vücuda getirmekle erecekleri şerefler ve edinecekleri zevkler... insanlara nasip olabilenlerin en büyükleri ve en tatlıları olacaktır.”

İsmet İnönü, Mülkiye öğrencilerine hitaben 1936 yılı açılış konuşmasından (Yavuziyiğit içinde, 1999: 62)

I. Yönetici Yetiştiren Bir Okul Olarak Tarihsel Evrimleşmesi İçinde Mülkiye

Modernleşme/Batılılaşma sürecinde girilen reformlar bağlamında açılan üç okuldan² birinin Mülkiye olması birkaç bakımdan önem taşır. Reform niyetiyle açılan bu

¹ Bu yazının hazırlanma süreci bana, mensubu olduğum kurum hakkında pekçok önemli bilgiyi daha yeni öğreniyor olmanın hazzını ve utancını birlikte yaşattı. Utancımı diyorum, zira ben de tarihi hocamız İlber Ortaylı'nın hep vurguladığı gibi, Mülkiye benzeri köklü bir geçmişe sahip kurum mensuplarının tarihlerini bilmelerinin bir görev telakki edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yayınlanma aşamasında makaleyi okuyup değerlendirecek gerek dilinin gerekse içeriğinin düzeltilip zenginleştirilmesinde katkıda bulunan hocam Prof. Dr. Sina Akşin'e yapıcı eleştirileri için teşekkür borçluyum.

² Osmanlılarda ilk mektepler ilk askeri yenilgilerin ardından bu alanda ilerleme sağlamak amacıyla açılmıştı (Timur, 2000: 215). Bu çerçevede, modern tarzda eğitim veren kurumların ilkinin 1827'de açılan Tıbbiye olması da hiç şaşırtıcı değildir: Tıp alanında Batı'nın bilimsel sağaltıma açıkça karşı sayılabilecek Ortaçağ geçmişi karşın bizim yaygın kültürümüzün onaylayıcılığı iyi bilinen bir gerçekliktir. İzleyen yıllarda, 1834 yılında Harbiye'nin 1859 yılında da Mülkiye'nin açılması da Osmanlı kültür ve siyaset ikliminin bu alanlara yaklaşımının akılcı ve içerici/eklektik niteliğine işaret etmesi bakımından önemlidir.

okullar, nitelikleri bakımından, hiç kuşkusuz öncelikle, Batı'nın maddi/teknolojik açılardan üstün konuma geçmesinin hayati sonuçlarını ilk olarak askeri ve idari sahalarda hissettirmiş olmasının ürünüdürler.

Ancak, Mülkiye gerçeği özelinde bundan da önemlisi, modern usullerle ve çağın ihtiyaçlarına cevap vermesi maksadıyla, yönetici yetiştiren bir okulun, üzerinde pek bir tartışma yapılmaksızın kolaylıkla ilk reform halkasının parçası kılınabilmiş olmasıdır: Bu durum, yönetim işinin Osmanlı'da doktrin merkezli bir teokratik niteliğe sahip olmayıp, tam tersine akılcı bir temelden kaynaklandığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Dahası, din boyutunun da ötesinde, konuya Ziya Gökalp'in medeniyet-kültür ayrımının sağladığı çerçeveden bakarsak bile sonuç değişmemektir: Osmanlı'da yönetsel işler, kültürel farklılıkları aşan bir evrensel/akli boyutta ele alınmıştır. Bizatihi ortaya çıkışıyla (yönetsel işler alanında batılı süreçlerle görece sorunsuz uyumlanma gerçeğinin bir parçası olarak) Mülkiye, Osmanlı'da Devlet yönetiminin akılcı, yani evrensel/medeniyet boyutuyla ilgili bir husus olarak algılandığının bir kanıtı.

Nitekim, Mülkiye'nin açılış gerekçesi, dönemin en ünlü aydın ve devlet adamlarından müteşekkil grup tarafından şu şekilde betimlenmiştir:

“...işbaşındaki elviye kaymakamlıklarıyla, kaza müdürleri devlet işlerine, amme hizmetlerine ait bilgi ve görgüden mahrum ve en küçük bir konsolos tercümanı ile bile anlaşmaktan aciz buldukları şöyle dursun, ... üst makamlardan gönderilen emirlerin manalarını anlamaya bile muktedir olmadıkları...gerek halk gerek yabancılar yanında itibarları kalmayıp, Avrupalıların müdahalelerine sebep olmakta ve vatandaşları kötü idare sebebiyle Devletten soğutmaktadırlar.” (Yavuziğit içinde, 1999: 13)

Enderun'la Devamlılığı İçinde Mülkiye

Çok kaba hatlarıyla Mülkiye'nin kapatılan Enderun'un bıraktığı boşluğu doldurduğu ileri sürülebilir (Timur, 2000: 38-9):³ Dünya kapitalist sömürgeleşme sürecine girdiğinde (II: Mahmud dönemi), muhtemelen Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı çözümlenme başa çıkma stratejisinin bir yansıması olarak. Bu anlamda, dönün Mülkiye'si ve hatta bugününün Siyasal Bilgiler Fakültesi ile geçmişin yöneticilerinin yetiştirildiği 'Saray Okulu' arasında bir devamlılık söz konusudur.

³ Osmanlı İmparatorluğu'nda medresede sadece adalet mensuplarıyla ulema yetiştirilirken, Enderun denilen 'Saray Okulu'nda yönetici erkan yetiştiriliyordu. Yavuziğit'in çalışmasında da Mülkiye, 'Enderun mektebinin boşluğunu doldurma gayesi'yle ilintilendirilir (1999: IX).

Bu, özgün bir iddia ya da tarih yorumu olmayıp, Cumhuriyet'in ikinci adamının (İsmet İnönü) Mülkiyelilere hitaben yaptığı bir konuşmada açıkça ifade edilmiş bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. İsmet İnönü, Okul'un 1936 yılı açılışında yaptığı konuşmasında Devlete yönetici yetiştiren okulların önemini tarihsel bir devamlılık içinde⁴ şöyle dile getirmiştir:

“...Bundan ikiyüz sene evveline şöyle bir göz atarsak, görürüz ki, Devletin başına, devlet idaresi hakkında hiçbirşey duymadan, on sene zindanda akli muvazenesi kaybolmuş, cahil ve deli bir Padişah; çevresinde bu zavallıyı istismar edip kendi kasalarını doldurmaktan başka birşey düşünmeyen bir takım cahil dalkavuklar... altı yüz senedir böyle bir anı bekleyen dahili ve harici düşmanlar...nasıl olup da Devlet bir hafta içinde batmamış diye hayret edersiniz. Hayret etmeyiniz arkadaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda yetkili devlet adamları yetiştirmek için kurulmuş mükemmel bir Enderun Mektebi vardı ki, oradan namusuna ve bilgisine güvenilmeyen adam çıkmazdı... Öyle ki, Merkezden Memleket zararına bir emir çıkınca, Hududdaki Bayraktardan, en uzak bir Bucaktaki Defterdara varıncaya kadar, namuslu elden namuslu ele geçe geçe nihayet Memlekete en az zararlı şekilde tatbik mevkiine konurdu.” (Vurgu benim, Çankaya, 1954, Cilt II: 1195-6).

Bu sürekliliği tespit etmek ve vurgulamak önemlidir diye düşünüyorum. Zira, İnönü'nün bu sözlerini aktaran Nureddin Sevin hoca için bile bu öğrendiklerinin “33 yıllık öğretim görevliliği hatıratının en ilginç” (Çankaya, 1954. Cilt II: 1196)⁵ olması da gösterir ki, bu önemli tarihsel bağlantının gözardı edilmesi istisnayı değil, kuralı temsil etmektedir. Dolayısıyla, salt İnönü'nün yukarıdaki tasvirine dayanarak bile Osmanlı İmparatorluğu ve Mülkiye hakkında bazı önyargılarımızı kıracak ufuk açıcı kimi çıkarımlar şunlar olabilir:

- İlk olarak, burada vurgulanan Enderun-Mülkiye devamlılığı, bugünkü Siyasal Bil-

⁴ Bu anlamda, mektep-medrese ikiliğiyle anlatılmak istenenin de yeniden içeriklendirilmesi yerinde olacaktır. Buradaki yaklaşım ışığında, sözkonusu ikiliği yaratmanın öze dair olmaktan ziyade medrese sisteminin zamanla kurumlaşmasının yarattığı olumsuz sonuçlarla, çağın değişen ruhu ve bu yeni ruhun özellik ve ihtiyaçlarına cevap vermede esneklik gösterememesine bağlamak daha akla yakın olacaktır. Muallim Cevdet'in çöküş yılları koşullarında eğitimle ilgili yaptığı bir değerlendirmesi bu tezimizi doğrular niteliktedir: Kendisi, Osmanlı'da öğretim-iktisadi hayat işbirliği (talebeyi hayattan tecrit etmeyen) ve ortaklığını vakıf okul ve medreseleri üzerinden över. Batılılaşma sürecinde ortaya çıkan batı esinli yeni mekteplerin ezberciliğinden ise dem vurur: Bu açıdan medrese sistemi içinde kalan devir okullarıyla modern-batılı tarzda eğitim verenler arasında bir fark görmez (Timur içinde, 2000: 217-8).

⁵ Sevin hoca, “Bütün Mülkiyelilerin bu sözlerle özetlenen esas gayeyi akıllarında tutup vicdanlarında kutsal bir emanet gibi muhafaza etmeleri” temennisinde bulunur (Çankaya, 1954. Cilt II: 1196): Bununla da yetinmeyerek, Mülkiye-Enderun bağlantısını bilimsel olarak inceleyerek, ortaya 196 yılında uluslararası bir Sanat Kongresinde sunduğu “15. Asırdan 19. Asra Kadar Yüzlerce Sanatkar da Yetiştiren Enderun Mektebi” başlıklı tebliği çıkarır.

giler Fakültesi'nin kuruluşunun öncelikle zaten varolan verili kurumlar-ıçı bir reform (bizzat dönemin idarecilerince gerileme ve çöküşe karşı bir tedbir olarak) sürecinin ürünü olduğunu gösterir. Bu nedenle de kurulduğundan bu yana dönemin ihtiyaç ve gerekleri doğrultusunda sürekli bir yenilenme ve değişim/dönüşüm içinde olduğu⁶ yüzeysel bir incelemeyle bile bariz olan bu geleneğin her yenilenme çabasına, Mülkiye tarihini Enderun'a kadar geri götürecek bir bakışın eşlik etmesi gerekir.

- 'İdeal-tipik' anlamda Osmanlı'nın yönetim tarzının Sultan eksenli tek adam yönetimi olmaktan ziyade, güçlü yönetici kadrolara ve kendine özgü bir merkezi-ademi merkeziyetçi dengelemeye dayalı bir güçlü bürokrasi/Devlet geleneğine tekabül ettiğini gösterir. Ki bu, bizim yönetim geleneğimizin rasyonel yanını temsil ettiğinden son derece önemlidir: 'Yönlendirme sanatı' değil 'yönetme sanatı' olarak siyasetten maksat budur.

-Bütüncül⁷ ve sosyal nitelikli Devlet geleneği bunun bir uzantısı olarak bizim için (modern bir gelişme olmaktan ziyade) tarihsel bir gerçeklik durumundadır. Buna karşılık, aynı model Batı için ancak modern liberal endüstriyel topluma geçişte bir karşıtlıkla başlayıp 'Refah Devleti' döneminde uyum gösterilebilmiş bir nitelik arz eder.⁸

- Son olarak, İnönü'nün ifadelerinin ortaya koyduğu bir başka gerçek, 'ahlaki boyut'un nitelikli devlet adamı/yönetici tanımında (çağın değişen ihtiyaçlarına paralel olarak vurgu ve nitelik olarak farklı tezahürlerle de olsa) Enderun'dan Mülkiye'ye,

⁶ Zeki Mes'ud Alsan (Çankaya içinde, 1954, Cilt I: 77), "devlet mekanizmasını iyi işletecek unsurların yetiştirilmesi maksadı"yla kurulan Mülkiye'nin bu değişim boyutuyla ilintisini şöyle kuruyor: Devlet mekanizması mefhumunun anlamı "şahsa ve zamana göre değiş"tiğine göre bu konuda "ayrı düşünener"in varlığını olağan karşılamak gerekecektir. Bu mantık yürütme, tekçi Mülkiye eğitiminin nasıl olup da çoğulcu bir düşünce ortamını yaratabildiği ve çok farklı düşüncede eğitici ve mezunlara sahip olabildiği hakkında da ipuçları sunar - Tıpkı bürokratik Devlet geleneğimizin güçlü bir merkezi yönetime koşut olarak ademi merkeziyetçi bir niteliği sergileyebilmesinde olduğu gibi:

⁷ Sayın hocam Sina Akşin 'bütüncül' kavramı 'totaliter' anlamına geldiğinden bunu 'bütünsel' kavramıyla değiştirmemi önerdi. Ancak ben, ilk kavramın Osmanlı Devlet yönetim geleneğinin kendine özgü (aynı zamanda eklektik ve ademi merkeziyetçi olabilen) yapısını daha doğru yansıttığını düşündüğümünden aynen muhafaza etmekte bir sakınca görmedim. Ayrıca, bu kavramın, dilimiz ve kültürümüzde yerleşik olduğu haliyle kendine özgü feodal sorun alanları bağlamında anlaşılabilir bir devlet karşıtlığına sahip liberal Anglosakson geleneğin kavrama atfettiği olumsuz anlamdan muaf olduğu da kesindir. Kanımca, bu nedenledir ki, dilimizde kavramı batılı bakış açısını ve gerçekliği yansıtan 'totaliter' anlamıyla kullanmak isteyenler 'bütüncül' yerine 'totaliter' kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Bu öyle boyutlardadır ki, adeta bu İngilizce karşılığıyla da kavram adeta (çağdaş koşullarda türemiş totaliter eğilimleri ifade etmek üzere) dilimize yerleşmiş gibidir. Metnin bu kısmında olduğu kadar başka yerlerinde de bütüncül kavramının 'totaliter' anlamına gelmeyecek biçimde kullanılmış olmasının nedeni budur.

⁸ Bu açıdan bize daha yakın olan Kıta Avrupası ile Anglosakson gelenek arasında önemli bir fark olduğu açıksa da bu gelenekte Refah Devleti modelinin uzun ömürlü olamayışını da açıklayan sınıflı toplum ve zihniyet arkaplanı kanımca bizim bağlamımızla farkını tayin eden temel bir özelliğidir. Burada daha fazla açılmayacak bu farklılık bir başka çalışmanın konusu olmalıdır. Ancak, izleyen başlıklar altında ('Ekonomi Politik' kavramı ekseninde), derinlemesine olmamakla birlikte, bu konuya tekrar dönülecektir.

oradan Siyasal Bilgiler Okulu'na (ve/veya Fakültesi'ne) kadar asıl kritik unsurunu oluşturduğudur. Enderun dahi artan yönetici ihtiyacını nitelikten fedakarlık yapmadan sağlamanın yolları aranırken bulunmuş bir çözüm idi. Mülkiye geleneği keza öyle. Özellikler de ahlak probleminin ciddi sorun yarattığı bunalım ve geçiş dönemlerinde yönetici adayının içinden çıktığı aile, ortam ve yerin dar/tekil çıkarlarının ötesine geçirilmesi⁹ buradaki eğitimden maksat.

II. Mülkiye: Yönetici Eğitiminde Dünyada Bir İlk

Enderun-Mülkiye devamlılığını da vurguladığı 1936 yılı konuşmasında İsmet İnönü'nün belirttiği gibi Mülkiye'den yetişen nitelikli kamu görevlilerinden murad edilen 'emir kulu' memurlar değil, inisiyatif sahibi, yüksek kaliteli yönetici/devlet adamı yetiştirmektir.¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiye, askeri ve ilmi sınıf dışındaki sivil devlet görevlileridir (Yavuziyiğit, 1999: IX).¹¹

Bu anlamda, sadece doktrin/teori ile uygulama arasında bir noktada bulunmayıp, Devlet ile sivil toplumun da kesiştiği o 'kamusal alan' dediğimiz hassas noktayı da temsil eder. Zira, güven verici bir kalıcılık kadar sürekli bir yeniden uyumlanma sürecinin de bir parçası kılınmak gereken 'kamusal alan' idaresi belki de en güç iştir.¹² Tarihte de Enderun ve sonrasında Mülkiye'nin, askerlik gibi oldukça pratik bir saha ile dini bilgilerin ağırlıklı yer tuttuğu ilim ve hukuk alanlarının çağdaş gereksinim ve yaklaşımlar ışığında ılımlı orkestrasyonu gibi bir işlev üstlendiği anlaşılıyor.

Elbette bu uyumlandırmanın amacı -, kamunun ya da bütünü yararını temsil eden 'ortak iyi'ye dayanmak ve ona hizmeti hedeflemek durumundadır. Böylece Mülkiye geleneği, 'ortak iyi' gibi batı için gerçekleştirilmesi zor, ama birçok dengeleme mekanizmasına sahip bizim doğu geleneğimiz için gerçekleştirilebilir olan 'ortak iyi'nin

⁹ Tekil çıkarların ötesine geçme irade ve kapasitesi,, hele de siyasetin günümüzde geldiği nokta dikkate alırsa, kritik önemdedir. Zira, ne yazık ki, siyasetten anladığımız şey, çoktan tekil çıkarlara hizmet noktasında tanımlanır hale gelmiştir bile. Savımı bir örnekle desteklemek istersem, Taha Akyol'un CNN Türk'deki programına konuk ettiği Bilgi Üniversitesi Profesörü Aydın Uğur'un, sohbet sırasında 'siyasetin paradoksu' olarak bu noktaya yaptığı göndermeyi size aktarabilirim: "Doğruları yaparsanız siyaset yapamazsınız, yapamazsınız da sonuç olarak ülke ve insan çıkarlarına hizmet etmiş olmazsınız." Şayet siyasetten bunu anlayacaksak, yukarıdaki cümleler tam da neden önce '(somut talep ve çıkarlar özelinde) Türkiye değil de (soyut ideal ve ilkeleri temsilen) Mülkiye'nin gelmesi gerektiğini açıklayıcıdır: Yani, ne olursa olsun doğrular yapılacaktır. Bu konjonktürel ülke siyasetinin çıkarları açısından etkisiz ve yanlış gibi görünse dahi....

¹⁰ İnönü konuşmasında "Mülkiye Mektebi memur değil, memleket idaresini eline alacak yüksek kaliteli devlet adamı yetiştiren bir müessesedir." demiştir (Çankaya içinde, 1954, II. Cilt: 1195).

¹¹ 'Bir ülke ile ilgili ya da o ülkeye ait' anlamına gelen 'mülki' kavramından türetilen 'Mülkiye' kavramı Osmanlıca sözlükte de 'askeri ve ilmi erkan dışında kalan devleti yöneten erkan' olarak tanımlanıyor.

¹² 'Kamusal alan'ın bizim bağlamımızda ele alınıp tartışıldığı bir tartışmam için bkz., Özdemir (2004b).

sürekli yeniden dengelenip üretilmesi (çevre ve merkezi eş zamanlı temsil kabiliyeti üzerinden) işlevini de üstlenmiştir.

Modern anlamda yönetici yetiştiren bir okul olarak Mülkiye'nin, Kıta Avrupası (Almanya ve Fransa) kaynaklı iki kanaldan ilhamla kurulduğu genellikle ileri sürülür. Gerçekten de dünyaya egemen olma niyet ve özelliğine sahip 'bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler'ci liberal doktrinin yayılcı devlet ve toplum karşıtlığını dengeleme çabası bakımından¹³ Kıta Avrupası'nın yönetici yetiştiren okul kurma ihtiyacına düşmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki arasında (modern dönem itibarıyla) temel bir paralellik bulunduğu kesindir.

Zira bilindiği gibi, Smith'in 'görünmez el' i evrensel bir gerçeklik değildir: Weber'in (1992) ortaya koyduğu gibi, bu 'görünmez el' aslında belli bir sosyo-kültürel bağlamın ürünü olan 'Protestan etik'ten başkası olmayıp, Anglosakson dünyada oldukça uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Bu durumda, yeni teknolojik çağa ve serbest piyasa düzenine uyum sağlamak üzere Protestan olmayan toplumların ihtiyaç duydukları etik-kültürel-dinsel toplumsal dönüşüm için yüzlerini 'Devlet'e çevirmeleri gerekmiştir. İşte, Osmanlı'daki yönetici sınıfın dönüşümünü temsil eden Mülkiye'nin kuruluşu da, Almanya ve Fransa'da paralel işlevler görmek üzere açılmış olanlar da kanımca bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Ancak bu açıklamalar, Mülkiye'nin ikinci açılış tarihi baz alınmak suretiyle, O'nun Fransa'daki Serbest Siyasi İlimler Mektebi'nden (kuruluşu: 1871) ilhamla kurulduğu kanısını onaylamayı değil reddetmeyi gerektirecektir.¹⁴ Zira, Fransa'daki Okul'un kuruluş tarihi (Enderun'la devamlılığı bir yana) Mülkiye'nin (1859) ilk kuruluşundan bile sonradır (Çankaya, 1. Cilt, 1954: 34). Almanya'da da, sonuç olarak içinden Alman idealizmini ve Hegel diyalektiğini çıkaran (Timur, 2000: 181-2)¹⁵ okullaşma sürecini (ilk Enstitü'nün kurulduğu 1727 ile yüzyıl sonu arasında 36 Alman ve Avusturya üniversitesi kurulur) daha farklı değerlendirmek için bir neden yoktur.

¹³ Belki de tek fark, Osmanlı'nın reform yönelimli oluşunun basit bir savunmacı tutumun ötesinde bir çöküşle başa çıkma çabası olmasıdır. Çöküşün kaçınılmazlığının izahı da, bu çerçevede, ortaya çıkmakta olan ve sınıflı/maddeci (yüksek hiyerarşi bilincine dayalı) bambaşka bir zihniyet arkaplanından beslenen batılı medeniyetle dayanışmacı ve eşitlikçi (düşük bir hiyerarşi bilinciyle sarmalanmış) bir toplum tasavvuruna sıkı sıkıya bağlı Osmanlı geleneğinin (özellikle de teknolojik ve sermaye birikimi planlarında) başa çıkmasının imkansızlığa varan zorluğunda aranabilir.

¹⁴ Bu öncelik-sonralık tartışmasından belki de daha önemli olanı, halkçı bir yönetime geçmeye çalışan aristokratik arkaplanı nedeniyle Fransa için bu eğitimden maksatın taşıdığı farklılıktır: Fransa için ihtiyaç, tamamen kültürsüz durumdaki sıradan insanı yönetim işi için 'adaptaştırmak'ken, bizim için sözkonusu olansa 'yönetici' yetiştirmek bile değil, ancak 'yeni tip bir yönetici' yetiştirmek olma öncelik ve ayrıcalığına sahiptir.

¹⁵ Timur'un Alman idealizmi ve Hegel diyalektiğiyle Osmanlı'daki yönetim mantığı arasında kurduğu bu bağlantı ile benim başka çalışmalarında (Özdemir, 2003; 2004b) Hegel'in idealist tarihsel diyalektiğinin nihai hedefine yerleştirdiği ideal/mutlak Devlet aygıtı ile 'ideal tipik' Osmanlı Devlet'i arasında kurduğum paralelliğin hareket noktası aynıdır.

Almanya'nın sözde Osmanlı'da modern bir yönetici okulu kurulmadan oluşturduğu yukarıda değinilen yönetici okullarının kuruluşundaki Osmanlı etkisini Timur (2000: 182) da paralel yorumluyor: "Osmanlı klasiklerinden Kınalızade'nin Daireyi Adliye'si gibi yöneticilerin gücü ve refahı ile halkın refahı arasında bir paralellik" kurmak suretiyle...

Bu noktadan hareketle, Osmanlı Devlet işleyişi ile Ekonomi Politik yönetim kavrayışı arasında bir paralellik¹⁶ kurmak yerinde olacaktır: İzleyen bölümde, Mülkiye geleneği, Osmanlı Devlet yönetim modelinin kendine has bir 'Ekonomi Politik' kavrayışa tekabül ettiğinin canlı bir delili olarak ele alınacaktır.

Yerli 'Ekonomi Politik' Geleneğinin Taşıyıcısı Olarak Mülkiye

İlk müfredat belirlenirken bir Mülkiye'linin mutlaka bilmesi gereken dersler arasında 'Ekonomi Politik'e de yer verilmiştir: "...lüzumu mertebede Fenni Tarih ve Coğrafya ve Hesap ve Ekonomi Politik ve Nizamı Cedide ve Muahedat-ı Saltanat-ı Seniyye okutturulup..." ... (Yavuziyigit içinde, 1999: 5). Böylece, bir idarecinin hakim kılınması zorunlu görülen sadece 6 kalemden biri olan Ekonomi Politik olacaktır.

Ekonomi Politik kavramına Mülkiye'nin açılış gerekçesinin dile getirildiği metinde bu şekilde yer veriliyor olması bile gösterir ki, her ne kadar kavram bize Batı'dan geçmişse bile, Devlet'e ve sisteme yönetici yetiştiren bir okulda bu konuya yer verilmesi Batı için sisteme muhaliflikle anlam kazanan bu kavramın bizim için özel bir anlamı ve yeri (idare sanatının bir parçası olarak) olduğuna hükmetmemize yetecektir.¹⁷

Şöyle ki, derin tarihselliğiyle bizim kültürümüze içkin hale geldiğinden bizim için bir ideal, bir kavramsal formülasyon ve bir hedef olmaktan çok bir gerçeklik durumundadır: Batı (Kıta Avrupası geleneği olarak) için 'Serbest Piyasa Düzeni'ne karşıtlığı içinde ortaya çıkan ve bir anlam ifade eden Ekonomi Politik gelenek, bizim için (tama-

¹⁶ Burada savunulacak olan paralellik, elbette ki kavramın kendisi değil karşılık geldiği somut gerçeklik açısından. Bu nedenle de çalışma boyunca kavram italik yazılmış ve bizdeki somut gerçekliğin nitelikleri 'yerel ekonomi politik' adı altında ele alınmıştır.

¹⁷ Bu durum günümüz koşullarına yansıtıldığı biçimiyle, bizde kendisini eğitim alanında toplum yönetimine, Batı'nın kapitalist toplumlarda ise, bireysel/iktisadi girişimcilğe yönelimle gösterir. Bunun sonucunda, bizim gibi toplumlarda bireysel inisiyatiflere dayalı girişimcilik dinamizmi yeterince gelişme ortamı bulamazken, Batı'da da toplum yönetimi ve siyasete yön veren kurallar iktisadi kafaya (ve çoğu zaman tekil çıkarlara da) sahip bu insanların yönlendirmelerine terk edilmiş olur. Bu noktada, bence, son dönemde uluslar arası planda maruz bırakıldığımız Batı eksenli kaotik ortamla, başlı başına bir sanat olan toplum idaresine gereksindiği önemi vermeme arasında bir ilinti kurulabilir.

men farklı tarihsel şartlar altında da olsa) uygulamanın ta kendisi durumundadır.¹⁸

Kapitalizmin kendisine uyumlanmada olduğu kadar onunla başa çıkma stratejileri geliştirmede de Kıta Avrupası ülkelerinin din ve zihniyet/kültür olarak Batı çıkışlı olması dolayısıyla (yeni hegemonik ‘dünya düzeni’ olarak) başı çektiği kesinse de. Bu, en çok da, Kıta Avrupası ülkeleri, karşısında savunmaya geçtikleri ‘Serbest Pazar Düzeni’nin Batılı tarihsel/kültürel arkaplanıyla bağlı olan topyekün bir sistem olan ‘kapitalist paradigma içi’ kaldıklarından böyledir. Ama, tam da bu nedenle aynı performans, her anlamda (örneğin, özgül mücadele stratejileri için çok elverişli olmaması bağlamında)¹⁹ bir avantaj olarak yorumlanmayabilir.

Mülkiye Ekolünün (toplumcu) Ekonomi Politik niteliğinin zorunlu uzantısı olan temel metodolojik niteliklere kısaca değinmek gerekirse:

Sosyal Bilimlerde Metod ve Mülkiye: ‘Ekonomi Politik’ Gelenek:

Ekonomi Politik bir ekol olarak Mülkiye’nin (ve dolayısıyla görece olarak Osmanlı’nın Enderun’da somutlaşan yönetim anlayışı ve sanatının da belki) ruhunu yansıtan şeyin ta kendisidir. Mülkiye’nin tanımlayıcı ve kurucu bir unsuru olmakla kurumun kendisiyle özdeş sayılabilecek (toplumcu) Ekonomi Politik kavrayış, kuram ile uygulamayı bir bütün telakki etmesi dolayısıyla önem arzeder: Bu demektir ki, yönetici yetiştiren bir okul ve ekol olarak Mülkiye’yi tanımlayıcı ve diğer sosyal bilim geleneklerinden ayırıcı unsurlara biz ancak bu kavram ve onun içerdiği toplum-ekonomi ve siyaset algısı üzerinden ulaşabiliriz.

¹⁸ Her ne kadar Çankaya (Cilt I: 7) tarafından Osmanlı için bütünüyle yeni bir kavram telakki ediliyorsa da, bence, sözcük olarak kavramın varlığının ötesinde bunun Osmanlı yönetiminde önemli yer tutan bir geleneğe karşılık geldiğine yormak daha isabetli olacaktır. Kıta Avrupası için, bildiği gibi bu yönelim bir arayışa tekabül eder öncelikle: Uygulamadan kaynaklanmayan, dolayısıyla Hegel’in Devlet tasavvuru gibi ütopyik bir ideal/yönelim olma özelliğine sahiptir: Özetle, birinde pratiği yansıttığından sistem-içi, ya da daha doğru bir deyişle zorunlu olarak düzen karşıtı olmayan niteliğe karşın diğerine hakim olan muhalif sol/devrimci (Marksist?) karakterdir. Bir başka deyişle, liberalizmden ‘Refah Devleti’ modeline, oradan da tekrar (neo)liberalizme giden evriminde Batılı toplumlarda Ekonomi Politik, şayet muhalif çizgiyi temsil etmemişse (bizim geleneğimizde olduğu gibi tarafsız bir yönetici kesimin egemenliğine değil) sermayedar sınıfın tercih ve yönlendirmesi bağlamında varlık gösterebilmiştir.

Bu noktada, özgül mücadele için olduğu kadar uyum için dayanılan araç ve kanallar bakımından Osmanlı tarihsel/kültürel arkaplanının sahip olduğu derinlikten süzülüp gelen elverişliliği çeşitli vesilelerle yazılarımda (Özdemir, 2004a,b,c ve 2003) detaylandırmaya çalıştığımı not etmeliyim. Bu yaklaşımın, gerek yukarıda altı çizilen Enderun-Mülkiye devamlılığı, gerekse de Osmanlı’da uyumlanma adına açılan modern okullarla Kıta Avrupası arasındaki tarihsel öncelik-sonralık teması üzerinden bir kez daha doğrulandığı görülmektedir.

¹⁹ Bu noktada, özgül mücadele için olduğu kadar uyum için dayanılan araç ve kanallar bakımından Osmanlı tarihsel/kültürel arkaplanının sahip olduğu derinlikten süzülüp gelen elverişliliği çeşitli vesilelerle yazılarımda (Özdemir, 2004a,b,c ve 2003) detaylandırmaya çalıştığımı not etmeliyim. Bu yaklaşımın, gerek yukarıda altı çizilen Enderun-Mülkiye devamlılığı, gerekse de Osmanlı’da uyumlanma adına açılan modern okullarla Kıta Avrupası arasındaki tarihsel öncelik-sonralık teması üzerinden bir kez daha doğrulandığı görülmektedir.

Bu kavram, okulun somut bilgi üretimine yönelişini gösterdiği kadar, Devlet aygıtının iktisadi işleyiş perspektifini yansıttığı için de önemlidir: İktisadi işleyişin en yüksek toplum yararını gözetecek şekilde nasıl ele alınabileceğinin (yani politiğinin yapılabileneğini) ilmini yapmaktır bu yerli Ekonomi Politik'i tanımlayan...Bu hususla ilintili olarak, Mülkiye'de verilen eğitim-öğretim, kuram/uygulama ve nesnel/sübjektif-etik bilgi donanımı açılarından bütünsellik iddiasındadır.

Enderun'dan bu yana yönetici eğitiminde benimsenen metod, entelektüel eğitimle fiziki eğitimin bir arada verildiği bütüncül bir eğitim-öğretim modeline tekabül ediyordu (Timur, 2000: 38). Bu nedenle, "...halkın hakkını tamamen muhafaza, can ve malının emniyetini muhafaza etmekle kabil" olabileceğinden olsa gerek "Her şeyden biraz malumatı bulunacak olan idare memuru yetiştirmek...." bütüncül ve uygulamaya dönük idareci eğitiminin önemli bir parçası olarak görülmelidir²⁰ (Çankaya, 1954, Cilt I: 188; Tırnak içinde aktarılan sözler, Dönemin Dahiliye Müsteşarı Abdülhalik Bey'e aittir.).

Kuram-uygulama kaynaşması, en çok da yetiştirilecek yönetici ve devlet adamlarının 'teşkilatçı' ve yerel düzeyde her türden sorunu çözecek niteliği haiz olmaları gereğinden kaynaklanmaktadır. Kuram eksenli bir eğitimin, hele de yönetici olması murad edilen öğrenciler için, havada kalacağı kesindir. Hele de yönetici yetiştiren bir okulun, belirsizlik dönemlerinde öğrencilerini sadece akıllarını karıştırarak mezun etmeye hakkı yoktur. Özellikle de böylesi dönemlerde hiç değilse tarih ve geçmişin sağlam bilgi, mesaj ve yorumlarına dönmek iyi bir yol olabilir. (1980'li yılların kusuru belki de bu anlamda 'az tarih' içeren donuk ortam olarak görülebilir.) Öğrencilerini idareci olma yolunda en zorlu ve belirsiz şartlar altında bile isabetli kararlar alabilmenin yol ve yordamlarını içeren her türden bilgilerle donatma zorunluluğu Mülkiye'yi tanımlayan asli bir unsurdur.

Bilginin sosyolojik, yani tarih ve mekan bağımlı olması niteliği de Mülkiye ekolünün malumu ve şiarlarından biri olmuştur. Bu nedenle de söz, değerlendirme ve genellemelerin doğru zaman, yer ve yorum koşuluna bağlı olarak geçerli olduğu ve anlamlandırılabileneğini çok iyi bilmişlerdir. Bir zaman için doğru ve isabetli olanın başka bir zaman için bu niteliğini yitirip değişime uğraması gereği bu çerçevede anlaşılabilir. Tam da hedef ve ideal aynılığı için(de) sürekli yenilenme ve değişim Mülkiye geleceğine damgasını vuran temel bir özellik olmuştur. Bir çalışmamda bilgi sosyolojisi

²⁰ Bir mezunun pratik bilgi ve teşkilatçı yönetici yetiştirmeye verilen önemi vurguladığı ifadeleri için bakınız Çankaya (1954, Cilt I: 90-2).

açısından doğru bağlama atfettiğim paralel özellikler (teorinin uygulama politikalarına yansıtılması ve bu eğitimin aynı zamanda bir kişilik eğitimi olarak telakki edilmesi bağlamında) bu anlamda günümüz Türkiye’inde belki de en çok Mülkiye geleneği ile temsil edildiği ileri sürülebilir (2004a: 88, özellikle bkz., dipnot 46).

Bu nedenle, Mülkiye’nin yenilenme dönemlerinde kurumun hukuk alanıyla ilişkisinin de mercek altına alınmasını olağan karşılamak gerekir: Bu anlamda, ikinci açılış tartışmalarına damgasını vuran “hukuk bilgisinin bir idare memuru için yeterli olup olmayacağı” sorusunun yanıtı açık olmakla birlikte bu soru hep kriz dönemlerinde tekrarlanmaya mahkum bir soru hüviyetinden bir şey kaybetmeyecek gibidir. Zira, buradaki sorunun kaynağı, kurumsallaşmış hukuk normlarına teorik veya doktriner bir eksenden sahip olmakla bir yöneticinin gerçek sorun ve olaylar karşısında ihtiyaç duyacağı yönetsel kıvraklığı gösteremeyeceğidir.

Bu anlamda, hukuksuz bir idare sanatı düşünülemezse de katı bir doktriner hukuk yaklaşımının hele de değişim ve insiyatif kullanma ihtiyacının ortaya çıktığı kriz dönemleri için yetersiz kalacağını peşinen kabul etmek gerekir. Enderun’dan bu yana ayrıca bir idareci yetiştiren okul ihtiyacının kaynağında da bu hızlı sorun çözme kabiliyetine sahip teşkilatçı idareci tipine duyulan gereksinim yatıyor olmalıdır.

III. Bölümler Boyunca Mülkiye Farkı

Tarihsel gelişimi içinde Türkiye, sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle olduğumuz ve böyle bir kitlenin yönetimini hedefleyen felsefeden sınıflı ve çıkar farklılıklarına dayalı, iktisaden de çeşitlenmiş bir toplum olmaya doğru evrildikçe, bilindiği gibi, Mülkiye hem bölüm olarak çeşitlenmiş hem de bölüm sayısı artırılmıştır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi bu değişiklikler O’nun yukarıda özetlenen asli ‘duruş’unu değiştirmesi (en azından bu evrimleşmeye karşı sürekli sergilenen bir direncin de ev sahipliğini yapması anlamında) anlamına gelmemiştir.²¹

Gösterilen dirence karşın kaçınılmaz olarak deneyimlenen değişim sürecini bölümler bağlamında kısaca özetlemeye başlamadan önce mensubu olduğum bölüme özgül bir konum atfetme gereği duyuyorum. Çünkü, bilindiği gibi ‘Ekonomi Politik’ gelenek

²¹ Zira, Mülkiyelilik, kurulduğundan beri ‘iyi idareci’ yetiştirmekle olduğu kadar, sonradan ismini Arap milliyetçiliğinin lideri olarak duyuran Mülkiyeli - Satı al Husri- örneğinde olduğu gibi, çok farklı görüşlerin ortaya çıkıp olgunlaşmasına vesile olmakla da özdeştir. ‘Mülkiye’nin pekçok kapısı vardır’ esprisi de bu çoğulculuğa binaen söylenir. Dolayısıyla, zannedildiği gibi Mülkiye ekolüne tek tip bilgi değil, bir duruş olarak yukarıda özetlenen türden bir ‘bilgiye yaklaşım metodu’ ve altyapısı damgasını vurmuştur.

en çok bu bölüme damgasını vurmuş olmakla kalmaz, sözü edilen direncin canlı bir timsali olarak bu bölüm, liberal politikalarla damgalanan yıllarda dengeleyici bir unsur olarak yerini alarak da kritik işlev görür. Ayrıca, inanıyorum ki, kuram-uygulama politikaları bütünselliğinin farklı disiplinlere ait bilgilerin eşzamanlı içerilmesi ve analize dahil edilmesi anlamında da en çok bu bölüm temsil edicidir.

Ancak, elbette bu demek değildir ki, bir ruh ve geleneğin taşıyıcısı olan Mülkiye çatısı altındaki diğer bölümlere de aynı ‘disiplinlerarasılık’ hassasiyeti damgasını vurmamıştır. ‘Metodolojik disiplinlerarasılık’a duyduğu sadakat, bütün dünyada uzmanlaşma sosyal bilim alanına da damgasını vururken her türlü değişimin öncüsü olarak bilinen (devamlılığı içinde Osmanlı-Türk Devlet geleneğinin taşıyıcılığını üstlenen) Mülkiye’nin, mümkün olduğunca bu uzmanlaşmaya direnmiş olması bu saptamamızı desteklemektedir. Bilindiği gibi bu ‘metodolojik duruş’, Mülkiyelilerin jargonunda ‘herşeyden biraz bilme’ olarak ifadesini bulur: Bu herşeyi tanımlayan asli alanların neler olduğu bilgisini edinmek için ilk açıldığında Mülkiye’nin şubelerini oluşturan ana kolların neler olduğuna bakmak yeterli olacaktır: Mülkiye esprisini, ilk açıldığında sahip olduğu ‘Siyasi-İdari-Mali’ şubeler oluşturur.

Okulun belkemiğini oluşturan bölümlerin ‘Mali-idari ve siyasi’ şubeler olması tesadüf değildir. Bu üç şubenin günümüze uzanan serüveni mercek altına alındığında görülecektir ki, belirtildiği gibi bu süreç aynı zamanda, zorunlu olarak batılı gerçeklerden türetilen kavram ve yaklaşımların Siyasal Bilgiler/Mülkiye geleneğine sirayet et(tiril)mesinin bir tarihidir de aynı zamanda.

1. İktisat-Maliye-İşletme-ÇEEİ

Bütün dünyayı etkisi altına alan liberal ve neo-liberal dalgaların (kapitalist etkisinin) mali işleri ya da iktisadi konuları ilgilendiren müfredata hiç yansımaması beklenemezdi. Bu süreçte, Maliye şubesinin içinden önce ‘İktisat ve Maliye’ sonra da ayrı bir isim altında ‘İktisat’ isimli bir yeni bölümün açılmış olması bunun bir göstergesidir. İşletme bölümünün kuruluşu da yeni kapitalist dünya düzeninin gereklerine uyumlanma sürecinin zorunlu bir uzantısı olarak aynı kapsamda değerlendirilmelidir.

Ancak, gerek ‘Mali’ şubenin muhafaza edilmiş olması, gerekse ‘İktisat’ disiplini içinde toplumcu iktisat eksenli derslere yer vermeye devam edilmesi, gerekse bu boyutu daha önce bu bölüm kapsamında tamamlamaya aday ‘Sosyal Politika’ kürsüsünden ÇEEİ bölümünün yaratılması, yukarıda özetlenen bütüncül, uygulamaya dönük,

disiplinlerarası 'Ekonomi Politik' duruş açısından sergilenen bir direniş çabası olarak da değerlendirilebilir. Zira, Fakülte böyle bir yol izleyerek hem çağın ihtiyaç ve gereklerinin dışında kalmamış oluyordu, hem de en genel metodolojik tercihleri ve hizmet anlayışını şekil değiştirerek de olsa sürdürme iradesi sergiliyordu: Böyle yaparak da, değişim sürecine pasif bir izleyici olmaktan çok oluşturu ve kurucu bir aktif aktör olarak katılmış oluyordu.

Şayet yukarıda çizilen çerçeve doğruysa, Ekonomi Politik eksenli bir yönetim ve ekonomi idaresi geleneğinden köklenen Mülkiye için ayrı bir bölüm olarak önce 'Sosyal Politika' adıyla kurulan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇEEİ) bölümünün mantık ve içeriğini bu gelenek için temel ve zorunlu olduğunu teslim etmek de gerekecektir –genellikle yapıldığı üzere bu bölümün önemini azımsamak şöyle dursun. Kanımca, 'Ekonomi Politik' bakış açısına sahip bir bölüm olarak ÇEEİ bölümünün kurma ihtiyacının ortaya çıkması, kendi özgün kurumsal ve düşünsel çerçevelerimizin (hem iktisadi düzen hem de hakim bilimsel bakış açısı itibariyle) neredeyse tamamen batılı olanlarla yer değiştirmesiyle koşut bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

2. Siyaset ve İdari Şube (Ya da Kamu Yönetimi)

'İdari şube' müfredatına bir zamanların daha ziyade dış siyaset ve diplomasi sanatından ibaret sayılabilecek 'Siyaset Bilim' konuları egemen olur hale gelmiştir. Hiç kuşkusuz bu, Batı'nın 'manipülatif siyaset' anlayışının bu süreçte bu niteliğini iyice öne çıkartarak dünya çapında hegemonik yönetsel tarzı oluşturmuş olmasıyla ilintilidir. Herşeye karşın, 'Siyaset Bilimi' gibi bir niteleme yerine ilgili bölümün hala daha ziyade 'idare' (ve dolayısıyla kamu yönetimi) kavramlarıyla ifade edilmesi ortaya koymaktadır ki ülkemizde egemen siyaset anlayışı hala 'sevk ve idare' eksenli olup bir bütün olarak toplumun pratik ihtiyaçlarının iyi planlanıp giderilmesine yöneliktir.²²

Bu çerçevede, 'idare ve sevk' olarak yönetimden anlaşılan, batının 'manipülatif siyaseti'nden farklı olarak 'yönetme sanatının' inceliklerinin öğretilmesidir. Ki böyle bir yönetim anlayışı, adalet ve hak-hukuk bağlamlarından ayrı düşünülemez olduğundan Mülkiye ekolünü tanımlayan bir diğer temel unsur da yönetici adayının temel hukuk bilgisiyle donatılmasıdır. Zira, iyi yönetim için o toplumun bilgisinin adalet ve hak-hukuk ekseninde buluşturulması şarttır.

²² Yakın dönemde, sözü edilen bölümün adını 'Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi' olarak değiştirme yönelimine girmiş olması da aynı çerçeve içinde izah edilebilir. Zira, dünyada ve ülkede egemen realite haline gelen durumla ilgili bilgilerin eleştirel bir içeriği doğrultusunda dönemsiz uyarlanmalar yapılması zaten Mülkiye geleneğine içkin bir durumdur.

Bu şekilde içeriklendirildiği zaman, 'Ekonomi Politik' kavramının bir gerçeklik olarak kökenlerinin Osmanlı'da bulunabileceği savımızı Fransa'ya mal edilen 'toplum mühendisliği' modeline değin uzatmamız mümkündür: İçinde yaşadığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel alanların içine gömülü yönetim geleneği ile bağlantısı bağlamında.

Özetle, toplumun bilgisinin sermayenin çıkarları doğrultusunda (ve medya yoluyla) eğilip bükülerek insanları manipule etmek üzere işlendiği batılı siyasetin burjuva karakterinin bizim siyasetimize (en azından şimdiye kadar) bütünüyle egemen kılınamamış olmasının esrarını çözmek, bu yönetim geleneğini ete kemiğe bürünmüş biçimde temsil etmeye hala çaba sarf eden ve çağın gereklerine uygun yenilikleri oluşturarak ülke hizmetine sunan (başka siyasal bilgiler okulları için model oluşturmak da buna dahildir) Mülkiye'yi iyi bilmekten geçer.

3. Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

İlk kuruluş döneminin diplomasi ağırlıklı eğitim-öğretim veren siyasi şubesi ise gerçekte, günümüzün diplomasi eğitim ve öğretimi veren Uluslararası İlişkiler'ine tekabül etmektedir. Bölümün adının önce, 'Hariciye'²³ olarak daha sonra da günümüzdeki haliyle 'Uluslararası İlişkiler' olarak değiştirilmiş olması hem bu durumu yansıtmakta hem de bu alanda verilen eğitimin nitelik ve içeriğindeki değişim hakkında ipuçları sağlamaktadır.

Ülkenin değişen uluslararası ilişkileri ve geo-stratejik konumu gereği de 'Uluslararası İlişkiler' (diplomasi) bölümü zaman içinde farklılaşmış, ve adeta sanki diğer bölümlere karşı göreceli bir özerklik elde etmiştir. Zira, ülkenin konumu açısından geçmişte iç dinamikler dış ilişkilerin karakterini belirlerken şimdi dış dinamiklerin asıl belirleyici olması gibi devasa bir fark ortaya çıkmıştır.

IV. En Güncel Sorunlar(ı) Işığında Mülkiye

Mülkiye geleneği, toplumun çeşitli kültür ve inanç sistemlerinden beslenen ülke insanının 'Merkez'de yönetim görevi için hazırlanması (çevreye hizmet için seferber edilmesi olarak) anlamında da eklektik bir modeli temsil eder. Tarih boyunca Mülkiye çatısının çevre ve merkezi buluşturup kaynaştıran bir 'yuva' olarak işlev gördüğü

²³ 1936 sonrası itibarıyla başlangıçtaki üç şubenin adlarının idari-mali ve diplomasi olarak değiştirilmiş olması benim bu saptamamı doğruluyor (bkz. Çankaya, 1954, Cilt I: 224).

açıktır: Bu çerçevede, çevre-merkez arasındaki açıklığın kapatılmasına çok çeşitli biçimlerde hizmet ettiği de ileri sürülebilir. Hatta, çevre ve merkezdeki çıkarların adil bir formül etrafında yeniden (ve hep yeniden) uzlaştırılması girişimi olarak da okunabilir bu anlamda bütün bir Mülkiye geleneği.²⁴

Bu çerçevede, geçmişte gerek yönetsel, hukuki, idari ve hatta dini konularda yepyeni ve taze bakışlar getirerek İmparatorluğun ömrünün uzatılmasında çevrenin farklı kültürel dinamiklerden ‘devşirilen’ gücün önemi yadsınamaz. Öyle ki, nesilden nesile aktarılamayan, görev ve ilgili kişinin ömrüyle sınırlı ‘ayrıcılık statüsü’ bu modelin en tanımlayıcı unsuru olarak telakki edilebilir.²⁵ Bizim bu ‘sınıfsız toplum’ özelliği ile ‘düşük hiyerarşi bilinci’ni (Buğra, 1995: 58 vd.,) hala önemli ölçüde koruyan tarihsel-toplumsal bağlamımızda, halktan kopuk ve aristokratik ayrıcalıkları andıran türden yapılanmaların yeri yoktur.²⁶

Dolayısıyla, böyle eşitlikçi bir toplumsal siyasal bağlamda toplumu yönlendiren seçkinlerin bazı ayrıcalıklarla donatılmalarını kabullenmede kıstas, onların topluma kendilerinden verdikleridir -aldıkları değil. Batı için ise, belli ellerde kalıplaşmış donarak

²⁴ Çankaya'nın (1954, Cilt I: 96 vd.) kitabında yer verilen okulun paralı yatılıya dönüştürülmesi vesilesiyle mecliste yapılan tartışmalarda bu hususta yapılan itirazların odak noktasını oluşturduğu anlaşılmaktadır (Mülkiye'ye alınacak öğrencinin niteliğinin, özellikle maddi durumlarına tekabül eden bir tür sınıflılık yaratma ihtimali dolayısıyla): Böylesi bir sınıflılık çevre-merkez arasındaki akışkanlığı tıka-yacaktı; ve bu durum, bütün bir Osmanlı-Türk Devlet yönetim geleneğine ters düşerdi de ondan... Belirtilmelidir ki, döneme damgasını vuran paradoks, muhtemelen “hükümetin namusunu koruyabilecek, rüşvet almayacak ve hırsızlık yapmayacak memur bulma”nın kit bir kaynağı oluşurması nedeniyle bilinen aile çocuklarına yönelimi gerektirmesiyle bunun uzun vadede yaratacağı sistemik tıkanma olasılığının yarattığı gerilimden kaynaklanıyordu. Zira, çevrenin dinamiklerinin bürokratik kadrolar üzerinden merkezi işleyişe yansıtılması, bildiği gibi, ‘ideal tipik’ Osmanlı düzeninin devamlılığını sağlayan çok temel bir unsur olarak telakki edilmekteydi.

²⁵ Bizim bağlamımıza özgü tabakalaşmanın temel unsurları için bakınız Mardin (1983). Yakınlarda gerçekleştirilen bir çalışmaya (Yavuziğit, 1999: 270-85) yönelik bir itirazıma (batılı seçkin teori ve paradigmaları üzerinden Mülkiye örneğine taşıdığı model) bu çerçevede değinmek isterim: Bu Batılı tabakalaşma dinamikleriyle damgalı model bizim Devlet ve yönetim geleneğimizin ait olduğu seçkin insan anlayışını yansıtmamaktadır.

²⁶ Cemal Mişçiöğlü'nun kamudaki idareciler üzerine yaptığı çalışmasında dikkatimizi, mesleki başarı gösterenlerin yetenek yanında seçkin bir babaya sahip olma özelliğiyle de birleşiyor olmasına çeker (s. 284). Sınav kazanan mezunların içinde en kalabalık grubun babalarının da kamu görevlisi olduğu tespiti (Yavuziğit içinde, 1999: 291) kanımca, en çok devşirme mantığının ‘aşağıdan yukarıya çeşitliliği kapsayarak beslenme’ özelliğinden uzaklaştığını gösterdiğinden önemlidir. Çalışmada “...yarışma sınavını kazanan SBF’lilerin toplumsal, ekonomik ve eğitsel kökenleri”yle ilgili verilen bilgiler bunu doğrulamaktadır. Bu durumda, Türkiye’nin daha ziyade toplumun seçkinlerinin kuşaktan kuşağa aynı kaldığı batı-tipi bir tür sınıflı modele doğru meyilden sözedilebilir: Artık “SBF mezunları Türkiye’nin en gelişmiş bölgelerinde yetişmişler ve orta öğrenimlerini Ankara, İstanbul ve İzmir’in en iyi liselerinde ya da yabancı dille eğitim yapan kurumlarda yapmışlardır.” Öyle ki bu öğrenciler, kendi ifadelerine göre, SBF’de buldukları eğitim ortamını geri bile bulmaktadırlar (Yavuziğit içinde, 1999: 292-3). Mişçiöğlü, ayrıca, sınav sisteminin ölçme kapasitesini de yetersiz bularak eleştirmekte ve bu hususta öneriler geliştirmektedir (bkz., s. 293). Başarı kıstasımızı, mezunlarımızın sınav kazanma oranlarının değil, iş performansları ve sorun çözme kapasiteleriyle sergiledikleri performanslarında aramız gerektiğini, Mişçiöğlü’nun tavsiyelerine eklemek isterim.

elit kabul edilmenin gereğini yerine getirme kıstas²⁷ yapılmaksızın belli aile ve grupların elinde toplanmış olması temel ayırıcı noktadır.

Bu bağlamda, Cumhuriyet sonrası dönemin bu bakımdan izlediği karakteristiğın (sınav sistemindeki değişim yanında eğitim sistemindeki genel değişimden de kaynaklanan nedenlerle) ne yazık ki ülkenin çoğulcu ve özellikle de sınıfsız özelliğini pekiştirecek bu mecraıyla uyum içinde olduğu söylenemez. Bu durumda, yakın dönemde ülkede yönetici sınıfın bozulup-yozlaşması, adeta ülkede pazar ekonomisi şartlarının yaratılması uğruna sineye çekilen bir fedakarlık olarak telakki edilebilir. Ancak, devlet ağırlıklı toplumdan (sivil) toplum ağırlıklı toplum olmaya giden bu sürecin sonunda devlet kurum ve idareci sınıfının zayıflatılıp ortadan kaldırıldığı değil, bizi yeni bir devlet-toplum-birey dengesine götüreceğ süreçte yönetici seçkinlerin niteliğini kendi bünyemize uygun olarak yeniden dönüştürmeye ihtiyaç vardır.

Zira, tarihte olduğu gibi yakın gelecekte de başarılı bir toplumsal işleyişin anahtarı hep sürekli yeniden kurulup ihya edilmesi gereken bir toplum-birey-Devlet dengesinde olduğu artık dünya çapında teslim edilen bir gerçeklik durumundadır. Ve bu açılardan sahip olduğu derin tarihsellik ve kendini yenileyebilme kapasitesiyle Türkiye, karşı karşıya olduğu bütün sorunlarına rağmen hiç kuşkusuz bir çıkış umudu için hala en elverişli konumu temsil etmektedir.

‘Önce Mülkiye Sonra Türkiye!’ Şiarının Esbab-ı Mucibesi Üzerine...

Nedir bu Mülkiye ruhunu gerçekten paylaşıp idrak edenlerin ağızlarından duyduğumuz ‘Önce Mülkiye Sonra Türkiye!’ deyişinin sırrı? Elbette bu, siyasette yer tutmaya çalışan mühendis kökenli Mülkiye karşıtlarının iddia ettiği gibi ülkenin somut sorunlarına karşı umursamaz bir elit dayanışmasına tekabül ediyor olamaz. Mülkiye’de verilen formasyonla okulun mezunlarının ülkeye en idealist duygularla hizmet etmesi gayesi güdülyürken, bu deyişden maksatın, bir Türkiye umursamazlığına ya da karşıtlığına tekabül etmesi ise hiç düşünülemez.

Bu şiarın esprisini anlamak, ‘yöneticilik ve etik sorumluluk’ bağlantısının yukarıda betimlenen bütüncül eğitim geleneğinin tanımlayıcı ögesi olduğunu görmeyi gerektirir. Çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi ‘Önce Mülkiye sonra Türkiye!’ deyişinde

²⁷ Bizde seçkinlik maddi zenginliğin ötesinde bir varlık alanına sahiptir. Bu, işgal edilen konunun ayrıcalıklarından ziyade toplumla bütünleşmiş bir yüksek sorumluluğu temsil eden ‘kamil insan’ olmaya yönelimi tespit eden manevi kıstaslara yoğunlaşmayı gerektirir ve salt biçimsel/nesnel kriterler üzerinden ölçülebilirliği yoktur.

Türkiye'nin (hizmet idealiyle yüklü prensip sahibi) yöneticilerinin ülkenin somut varlığından önce gelmesiyle ilgili bir anlam yatar: Ülke idaresi idealine ve ilkelerine (yani en genel ifadeyle ortak kamu yararı ilkesine) bağlılığın somut/tekil hizmet kategorilerinden önce gelmesi anlamında.

'İdeal tipik' bir mülki idareci, kendi somut kişisel varlık, yarar ve çıkarlarını, hatta memleket hizmeti anlayışını aşan bir kamu görevi bilincine sahip olmalıdır; bu ise görevinin kendisine sağlayacağı nimet ve ayrıcalıklardansa mesleğinin omuzlarına yüklediği ağır sorumluluğa odaklanan yaşamını görevine adanmış bir idareci tipine denk düşer.²⁸

Bu nedenle, 'Önce Mülkiye Sonra Türkiye!' şiarının içerdiği bu aşkın (kamusal) anlam, ihmal edilemeyecek denli öze dair ve kritik/kurucu önemdedir ve yakın dönemlerde 'anlamından veya özünden saptırıldığı' gibi gerekçelerle terkedilemez.²⁹ Bu çerçevede, çoğunlukla dışsal faktörlerin tesiriyle bozulmamış³⁰ haliyle Mülkiye dayanışması bile toplumsal ve ailevi kökeni aşır ülke hizmetine adananların ortak çatısından kaynaklanan bir dayanışma şekli olarak ileri ve anlamlıdır.

Sonuç: Mülkiye Ruhunu Yaşatmak İçin 'Tarih'e ve 'Okul'a Dönüş'

Hiç kuşkusuz yazı boyunca ana hatları belirginleştirilmeye çalışılan Mülkiye ruhunun öğrenciye kazandırılması, en çok da onu kurumun tarihsel bilgisine vakıf kılmakla

²⁸ Bu iddiamı 1936 yılına ait 'dahili talimatnameler'de vurgulanan hususlarla destekleyecek olursam: İdeal bir Mülkiye'li, 'Medeni ve insani, ahlaki niyetleriyle herkese örnek' olmakla kalmayacak, 'bu vasıfları etrafındaki insanlara yaymaya ve doğruluktan ayrılmamaya da mecbur' sayılacaktır (Çankaya, 1954, Cilt I: 225).

²⁹ Sayın hocam Sina Akşin 'Önce Mülkiye Sonra Türkiye!'nin benim bu yazıda yaptığım gibi bir şiar olarak ele alınabilirliği şöyle dursun Mülkiye 'düşmanları' tarafından uydurulduğu için sahiplenilmemesi gerektiği yönünde beni ikaz ederken, Yavuzyiğit'in (1999: 325) kamısı, bu deyişin 'aşırına vardırılan Mülkiye mensupları arası dayanışmanın bir ürünü olarak' yozlaştırıldığı yönündedir. Mülkiyeliler Birliği yönetiminin de bunu 'Türkiye için Mülkiye!' olarak değiştirme yoluna gitmiş olması, son dönemde deyişin gerçek anlamından uzaklaşmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Burada getirilen açıklama çerçevesi içinde bence böyle bir savunmacı tutum gereksizdir. Ayrıca, ister kamuoyu tarafından yakıştırılmış olsun, ister benim bu yazıda savunduğum gibi Mülkiye'nin temsil ettiği ülke yönetimi ve siyaset pratiğine dair ait temel bir yönelime işaret ediyor olsun bu şiar, benim bilebildiğim kadarıyla Mülkiye ruhunu yansıtan kurucu ve tanımlayıcı bir unsur olarak Mülkiyeliler tarafından uzun yıllar boyu benimsenmiştir (kendi Mülkiyelilik tecrübemden bildiğim bu sahiplenmeyi, Sina hocamın uyarısından sonra bazı Mülkiyeli büyüklerime de onaylatmış olarak) ve yanlış yorum ve aşırılıklarından arınmak suretiyle benimsenmeye de devam etmelidir. Bütün bu nedenlerle, belki Osmanlı son dönem (yani dağılma ve çözülme) ve buna karşı verilen mücadeleyi yansıtan) toplu ve siyaset gerçeği içinde temsil ediciliği eşyanın doğası gereği tam ve mutlak olan bu şiar, şayet günümüz şartlarında terkedilecekse de kanımca bu öncelikle kendi içimizdeki bir hesaplaşmanın konusu edilmelidir.

³⁰ Okulun yatılı olmaktan çıkması yanında öğrenci sayısının (özellikle YÖK sisteminin devreye girmesiyle beraber) artması da beraberinde yeni sorunlar (ve aşılması elbette ki imkansız olmaması gereken) getirmiş ve kurumu bir deformasyon süreciyle karşı karşıya bırakmıştır. Bundan hem eğitimin kalitesinin hem de mezunların meslek hayatlarının olumsuz etkilenmemesi elbette düşünülemez. Dolayısıyla, şayet Mülkiye ruhuyla bağdaşmayacak bir dayanışma tarzı günümüzde öne çıkmış, ya da en azından görünürlük kazanmışsa, bunun kurum içi dinamiklerden ziyade kurumun maruz bırakıldığı dışsal koşul, faktör ve tesirlere bağlanması yerinde olacaktır.

mümkün olabilir. Çünkü, Mülkiye mezunu Satı al Husri'nin³¹ aşağıdaki cümlelerinde vurgulandığı gibi bu ruh, en gözkaştırıcı haliyle tarihin derinliklerinde gömülü bulunmaktadır:

“Bazı eski muallimlerin takrirlerine ait not defterleri, kimbilir kaçınıcı defa kopye edile edile aramızda dolaşır, bazı uzak muallimlerin bilmem kaç sene evvele ait heyecanlı sözleri de kimbilir kaçınıcı ve kaçınıcı defa tekrar edile edile yüreklerimizi oynatırdı. Böylelikle, o eski ve uzak muallimler de sanki aramızda yaşayarak bizi ikaz ediyor gibi olurdu. İşte bunun içindir ki Mekteb-i Mülkiye’de büyük muallimlerin nesli kesildiği zaman bile iyi talebenin nesli devam ederdi...yaşayan muallimlerin sözlerinden ziyade gaib olan muallimlerin ruhları hüküm sürüyordu.” (Yavuziğit içinde, 1999: 267)

Sonuç olarak Mülkiye, üniversite olgusuna³² ait olmaktan ziyade uygulamaya dönük bir ekol okul olma özelliğine sahiptir; ama bu anlamlandırma çerçevesinden okul gerçeği, bütünselliği, uygulamaya dönüklüğü ya da toplumsal ihtiyaçlara yanıt veriyor olması ve çoklu kuram-uygulama perspektif ve esnekliğine sahipliği ile (hele de toplumdan kopuk bir seçkin zümre yaratmaya dönük yüksek-ayrıcılık bilgi üretim merkezi olarak batılı orijiniyle) ‘katı biçimsel kurallarla bağlı, dahası çoğunlukla özerk bile olamayan üniversiter yapılardan³³ fazla ve önemli bir şeydir.

Bu nedenle çalışmamı, (günümüz için de son derece anlamlı mesajlar taşıdığına inandığımdan) Aydın mebusu Veli Bey’in Mülkiye’nin ikinci açılışını savunduğu meclis konuşmasındaki sözleriyle noktalamak istiyorum:

“...insan-ı kamil, vazifeşinas bir adam olmak, milletini, vatanını sevmek, bir işe riayet etmek meselesi daima bilgi meselesi değildir. His, vicdan, ruh, telhin ve telkin meselesidir...Eğer Mekteb-i Mülkiye’nin sırf programını nazar-ı dikkate alarak maarif-i umumiye meselesi yaparsak mektebin parasını heder ediyoruz. Çünkü hukuk şubeleri...bundan muntazar olan gayeyi temine kafi hatta vafidir.” (Çankaya içinde, 1954, Cilt I: 170-1).

³¹ Arap milliyetçiliğinin büyük ideoloğu olarak kabul gören bu zat, Mülkiye idari kısmı 1900 mezunlarından.

³² Üniversitenin Batı’daki kökenleri ve evrimleşmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi ve analizler için bkz. Timur (2000: özellikle ss. 55, 58).

³³ Üniversite-okul ayrımı üzerine görüşlerini benimle paylaştığı ve bu konuda verdiği aydınlatıcı bilgilerden dolayı Fakültemizin dekanı Prof. Dr. Celal Göle’ye teşekkür borçluyum: Mülkiye geleneğinin okul anlayışı çerçevesinde düşünülüp sürdürülmesinin önemi ve üniversite çerçevesinin özellikle uzun vadede bu geleneğe vermesi muhtemel zararlar konusunda yaptığı değerlendirmelere katılmamak mümkün değildir. Sadece mühendislik, tıp vb. fen bilim alanlarını içermek durumunda olmasıyla bile üniversite gerçeği okul kavramına ve kimliğine zarar verecektir. Bu nedenle, hocamızın da vurguladığı gibi, ekol okul olma özelliği, Mülkiye geleneğinin (tıpkı Londra Üniversitesi çatısı altındaki London School of Economics gibi) tanımlayıcı ve ayrılmaz bir parçası olarak korunmalıdır

Kaynakça

- Buğra, A. (1995) Devlet ve İşadamları. İletişim: İstanbul.
- Çankaya, A. (1954) Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler. (1. ve II. Ciltler) Örnek Matbaası: Ankara.
- Mardin, Ş. (1983) Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci.” Yazko Felsefe Yazıları Dizisi: 5: İstanbul.
- Özdemir, Ş (2004a) “Bilgi Sosyolojisi Açısından Doğu ve Batı,” Uluslararası İlişkiler, Cilt I, Sayı I, (Bahar).
- Özdemir, Ş (2004b) “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kimlik, Sivil Toplum, Vatandaşlık ve Kamusal Alan,” . tezkire: 36-7 (Ocak-Nisan).
- Özdemir, Ş. (2004c), “Müsiad ve Hak-İş’i Birlikte Anlamak: Sınıflı Bir İslami Ekonomi mi?”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. İslamcılık, edt. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim.
- Özdemir, Ş. (2003) “Pre-Sendikal Gelenek(ler) ve Kültürel Faktör: ‘Ekonomik İnsan’a Karşı ‘İslam İnsanı’ Mı?’” Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı.239, cilt XXVII, (Mayıs-Haziran).
- Timur, T. (2000) Toplumsal Değişme ve Üniversiteler. İmge: Ankara.
- Toprak, Z. (1995) Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Yavuziğit, Hikmet. (1999) Yirmibirinci Yüzyılın Türkiye’si İçin Mülkiye: Mülkiye Tarihi (1859-1999) Enderun-I Humayun Mektebi’nden Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne, Mülkiyeliler Birliği Yayını: Ankara.